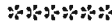

TÜRKİYE VE AZERBAIJAN TARİH DERS KİTAPLARI ÜZERİNE BAZI GÖZLEMLER

SOME OBSERVATIONS ABOUT TURKEY AND AZERBAIJAN HISTORY COURSE BOOKS

Prof. Dr. Mehmet ALPARGU*

Büyük bir toplumsal grubu birleştiren en güçlü bağlardan biri, üyelerinin ortak tarih bilincidir. Modern tarih bilinci iki unsurdan oluşur: Bunlardan birincisi, bütün önceki çağlar ile kendi çağımız arasında bir uçurum yaratan ortam ve zihniyet farklılıklarını kavramak, ikincisi ise bizim dünyamızın kendine özgü karakterinin geçmişteki o ortam ile zihniyetten bugüne nasıl gelindiğine bağlı olduğunu anlamak. Bu bilinç olmaksızın insanlar, geniş soyutlamalara bağlılık göstermeleri yolundaki talepleri kolay kolay kabul edemezler. Modern tarihte grupla özdeşleşme süreçlerinin en güçlüsü olan ulus bilincini düşündüğümüzde, bunun geçerliliği çok daha belirginleşir. Günümüz Avrupa'sındaki milliyetler ayrı ayrı ulusal deneyimlerin birikimidir. Bu deneyimler birer ulusal geçmiş olarak kurgulanmıştır. ¹ Bu sebeple çeşitli ülkelerde eğitim ve öğretimi şekillendiren kanunlarda da tarih bilincine sahip insanlar yetiştirilmesi hedeflenmektedir.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesinin 1283 sayılı tavsiye kararında da tarih bilincinin önemli bir yurttaşlık becerisi olduğu vurgulanmakta, bundan yoksun olan bireyin siyasal ve diğer değerlendirmelere karşı zayıf olduğu ifade edilmektedir.² Türkiye ve Azerbaycan için de bu böyledir. Bu noktada bizim ulaşacağımız soru tarih bilincine sahip olacak kişilerin nasıl yetiştirileceği sorunudur. Bu soru bizi tarih öğretimine yöneltecektir.

¹ John Tosh, Tarih'in Peşinde, çev: Özden Arıkan, İstanbul, 1997, s.5

² Tarih Öğretiminde Çoğulcu ve Hoşgörülü Bir Yaklaşım Doğru, İstanbul, 2003, s.105.

1-TARİH ÖĞRETİMİ VE TARİH DERS KİTAPLARI

Tarih öğretimini doğru bir biçimde gerçekleştirmeden iyi bir vatandaş olmada pürüzler ortaya çıkacağı gibi, insanların içinde yaşadıkları dünyayı anlamaları da zorlaşacaktır. Tarih öğretimi gelecek nesillerin hayata hazırlanmasında çok önemli bir rol oynamakta, insanların kimlik bilincini ve aidiyet duygusunu pekiştirmektedir. Tarihi öğrenmek sadece ülkemizi ve ülkemizin geçmişini öğrenmek için gerekmemektedir. Diğer ülkelerin de tarihini öğrenmek gereklidir. Ancak komşularımızı ve bizimle aynı kültürü paylaşan insanların yaşadığı ülkelerin tarihini öğrenmek özellikle önemlidir. Bu bakımdan Türkiye ile Azerbaycan'ın tarihsel süreç içindeki konumlarını öğrenmek ve bunun yanında birbirleriyle olan tarihsel ilişkilerini nesnel bir görüşle ele almak zorunluluğu duyulmaktadır.

Tarih öğretimini gerçekleştirirken bazı materyallerden yararlanmak gereğini duyarız. Bunlardan biri de tarih ders kitaplarıdır. Tarih ders kitaplarına tarih öğretiminde büyük ölçüde önem verilmesinin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bu kitaplar hemen hemen her öğrenciye kolaylıkla ulaştırılabildiği gibi, belli bir müfredat çerçevesinde kaleme alındıkları için bu kitaplar daha sistemli bilgi aktarma imkanına da sahip bulunmaktadırlar. Öğretmenler ders kitaplarına bel bağlamak zorunda olduklarını hissetmektedirler. Ders kitapları uzmanlık sunduğu gibi, zamandan da tasarruf sağlamaktadır. İçeriği, kapsamı ve ardışıklığı ana hatlarıyla ortaya koyması açısından gerek öğretmenlere, gerekse öğrencilere güvenli bir ortam temin etmektedir.³ Ders kitapları inanılmayacak ölçüde olgu, veri ve başka bilgilerin yanısıra kurmaca metinler, hatta masallar ve hikâyeler de içinde bulundurur.

Bunların dışında ve ötesinde yetişkinlerin doğruluğuna inandıkları ve genç kuşağa aşılacak istediği çok sayıda kurala, norma ve davranış kalıbına açık göndermelere de rastlarız. Dolayısıyla ders kitapları sadece bilgi aktarmakla yetinmeyerek, bir toplumun siyasal ve toplumsal normlarını da belleklere kazımaya çalışırlar. Küresel bir tarih anlayışını, toplumun kurallarını ve ayrıca başka insanlarla birlikte yaşamının normlarını iletirler. Bir toplumun yıllar ya da yüzyıllar içinde oluşturduğu gelenekleri yansıtan ders kitapları, kişide özsaygının gelişmesine katkıda bulunurlar ve söz konusu toplumun sınır çizgilerini belirlerler. Bu durum özellikle tarih ve coğrafya ders kitaplarında görülür.

Tarih ve coğrafya öğretmekle zaman ve mekan açısından bir referans noktaları ağı yaratırız. Nereden geliyoruz? Nerede yaşıyoruz? Tarih ve coğrafya ders kitapları köklerimiz belirlenmiş bir yerde niçin ve nasıl yaşadığımızı bize

³ Falk Pingel, Avrupa Evi Ders Kitaplarında 20. Yüzyıl Avrupası, çeviri: Nurettin Elhüseyni, İstanbul, 2003,s.29

açıklamaya çalışır. ⁴ Ancak bir hususa dikkat çekmek gerekir ki, ders kitaplarının sağladığı şey esasen, bir dersin yapısından ziyade bir bilgi kaynağı olarak kullanılmalıdır. Çünkü bir tarih dersine etki eden muhtelif faktörler bulunmaktadır. Bunların içinde en önemlisi bizzat öğretmenin kendisidir. Bunun dışında paralel eğitim de önemlidir.(aile, medya) gibi. Çünkü çocuklar okula tamamen boş bir kitapla gelmezler; derin bölünmelerle yanılmış bir toplum ortamında yetişirler. Öğretmenlerin gördükleri eğitim de son derece dikkat edilmesi gereken bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğretmenlerin de içinde buldukları ortamdan da etkilenmeleri olağandır. ⁵ Bu bakımdan öğretmenlerin de doğru ve sağlıklı bir eğitimden geçmeleri önem taşımaktadır.

2-TÜRKİYE VE AZERBAYCAN TARİH DERS KİTAPLARI

Birçok ülkede tarih ders kitaplarının en önemli öğretim materyali olarak kullanılması, bu öğretim materyali ile ilgili tartışmaların da yoğun bir şekilde yaşanmasına sebep olmuştur. Ders kitaplarından şikayet etmenin tarihi hayli eskidir. Bu kitapların revizyonu meselesi bir çok ülkede ele alınmış, bu işlemin gerçekleştirilmesi yolunda bazı çalışmalar yapılmıştır. Türkiye ve Azerbaycan'daki tarihçiler de bu sıkıntıları aşağı yukarı paylaşmaktadırlar. Bağımsızlığın sonrasında da Azerbaycan tarihçilerinin ders kitapları ile ilgili önemli sıkıntıları bulunduğunu ve ders kitaplarının gerek muhtevassından, gerekse metodolojisinden yakındıklarını görmekteyiz. Bu çerçevede Azerbaycan'da yayınlanan kitapların Rus tarihçiliğinin izlerini taşıdığını belirten tarihçiler, bu benzerliğin çoğu kere ders kitaplarına da yansıdığını özellikle rusça kitapların bazı bölümlerinin tarih ders kitaplarına aynen aktarıldığını belirtmektedirler. Bu benzeşme ya da taklitin sadece bilgilerle sınırlı bulunmadığını, bunun yanında metodun da bu durumdan etkilendiği ifade etmektedirler. ⁶ Azerbaycan'ın önemli tarihçilerinden biri olan Oktay Efendiyev de olaya bir başka açıdan yaklaşmaktadır: Efendiyev bağımsızlık sonrasında da tarih ders kitaplarının fazla değişikliğe uğramadığı kanaatindedir. Efendiyev Bu düşünceyi ileri sürerken örnekler de vermektedir. Tarih ders kitabı olarak sunulan bir eserin 1981 yılında yayınlanmış olan bir Rusça eserden aynen tercüme edildiğini söylemekte, bununla ilgili olarak çalışmanın Çaldıran savaşını da ele alan 12. Bölümüne dikkat çekmektedir. Bu ders kitabı yazarlarının çalışmada zaman zaman kendi görüşlerini de söylediklerini fakat bunların

⁴ Falk Pingel, Ders Kitaplarını Araştırma ve Düzeltme Rehberi Unesco, çeviri: Nurettin Elhüseyni, İstanbul, 2003. S.1.

⁵ Tarihin Kötüye Kullanımı, İstanbul, 2003, s.107-108.

⁶ Hüsametdin Memmedov, "Azerbaycan'da Basmakalıp Tarih Eğitimi ve Mücadele Yolları", Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu isimli kitap içinde, İstanbul, 1998, s.218.

tercüme ettikleri eserlerle çeliştiğini, bu türlü ders kitaplarının sorumsuzluk örneği olduğunu belirtmektedir.⁷ Türkiye'deki tarih ders kitaplarındaki bölümler ile ilgili geniş çaplı araştırmalar yapılmış ve bu kitaplarla ilgili önemli ölçüde yayın mevcut bulunmaktadır.⁸ Bu çerçevede de tarih ders kitaplarındaki çeşitli sıkıntılar bu yayınlara aktarılmıştır.

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin tarihsel sürecinin iyi bir biçimde incelenmesi gerektiği hemen her kesim tarafından kabul edilmektedir. Bu gerçeğin bir başka yönü daha bulunmaktadır. Bu da, iki ülke arasındaki tarihi münasebetlerin yetişecek çocuklara ve gençlere çok iyi bir biçimde öğretilmesi gereğidir.

Türkiye ve Azerbaycan tarih ders kitaplarının incelenmesi ile ilgili bu çalışmada bazı örnek olaylar ele alınacak, bu örnekler çerçevesinde öncelikle kitapların anlayışı yansıtılmaya çalışılacaktır. Bu örnekleri tarihsel çatışma noktalarını ele alan bölümlerden alacak ve bu noktaların nasıl incelendiğini ortaya koymaya çalışacağız. Burada yapılmak istenen husus ders kitaplarının bilimsel analizini yapmak değil, tarih öğretimi açısından problemin ele alınmasıdır.

Kitaplardaki birinci örnek Akkoyunlu -Osmanlı ilişkileri ve özellikle Otlukbeli Savaşı üzerine olacaktır. Burada Akkoyunlu ve Osmanlı Devletleri ile ilgili bölümler iki ülkenin tarihsel seyirlerinin incelenmesinde önemli yer tutan kısımlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bağımsızlığın sonrasında devam eden Rus tarihçiliğinin izlerini taşıyan kitaplardaki Akkoyunlu- Osmanlı ilişkilerini ele alan bölümlerdeki anlayış ve ifadeler ileri düzeyde olmasa bile günümüze doğru gelindiğinde farklılık göstermektedir. Türkiye'deki tarih ders kitaplarında bu savaş ile doğu ve güneydoğu Anadolu'daki toprakların İran tarafından bir daha rahatsız edilmeden Osmanlı Devleti hakimiyeti altında olduğu bildirilmekte, buna karşılık Azerbaycan kaynakları da bu savaşla Safevi devletinin Anadolu'daki emel ve isteklerinin sona erdirildiğini vurgulamaktadırlar. Her iki tarafın sonuçta bu noktada birleşmelerine rağmen, Azerbaycan kaynaklarının bu noktayı bir üzüntü ve yerinme noktası olarak görmeleri taraf olan tarih anlayışı ile açıklanabilir.1996 yılında Azerbaycan Tarihi ile ilgili yüksek öğrenim öğrencilerine yönelik bir öğretim kitabı hazırlamış olan, Süleyman Eliyarlı,

⁷ Oktay Efendiyev, " Orta asrlar Tarihinin Baz'zi Problemleri ve Onların Dersliklerde Aksi Hakkında Düşünceler", the Conference, the Problems of Azerbaijan History and Their Reflection in Modern Textbooks and Research Literature, Baku, 1995 isimli eserin içinde, s.72.

⁸ Bir örnek verilmesi gerekirse, şu çalışmaya bakılabilir: Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, Buca Sempozyumu 29 Eylül-1 Ekim 1994, Yayına hazırlayan: Salih Özbaran, İstanbul, 1995.

konuya daha değişik bir bakış açısından yaklaşmış ve daha olumlu bir manzara ortaya koymuştur.⁹

Türkiye’de Akkoyunlular ve özelde Otlukbeli Savaşı ile ilgili önemli yayınlar bulunmaktadır.¹⁰ Bu savaşın etraflı bir incelenmesi de John E. Woods’un eserinde bulunmaktadır.¹¹Türkiye ders kitaplarındaki ifade ise başka bir şekil ortaya çıkarmaktadır. Burada Uzun Hasan Bey’in siyasi ihtiraslarının Otlukbeli savaşı ile sona erdirildiğinden söz edilmektedir. Bu savaşın bitimi ile Akkoyunluların Osmanlı Devleti açısından tehlike olmaktan çıkarıldığı belirtilmektedir.¹² Bunun dışında Uzun Hasan Bey ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Halbuki, Uzun Hasan Bey, Türkçeye önem veren, kanunnamesi ile tanınmış, kültürlü bir hükümdardı.

Rus etkisindeki tarih ders kitaplarındaki en önemli nokta Selçuklulara kitaplarda gösterilen toleransın Osmanlılara gösterilmediği hususudur. Fatih Sultan Mehmet’in Anadolu’daki faaliyetlerini işgalci olarak değerlendiren kitap yazarları, Malatya vuruşmasında Osmanlı ordusunun yenilgiye uğradığı olaydan çok uzun bir biçimde bahsettikleri gibi, Otlukbeli savaşına çok kısa bir biçimde değindiklerini görmekteyiz. Bu savaşı anlattıkları bölümde ise Akkoyunlu ordusunun bu savaştaki kahramanlıkları dile getirilmiştir.¹³ Bu noktada dikkati çeken önemli hususlardan birisi de o dönem yazarlarının Fatih’in ustaca savaş

⁹ Süleyman Eliyarlı, Azerbaycan Tarixi, Bakı, 1996,s. 330.

¹⁰ Enver Konukçu, Otlukbeli Meydan Savaşı (Ağustos 1473), Ankara, 1998. H. İşgüven, Otlukbeli Meydan Muharebesi (11 Ağustos 1473), Ankara, 1986. Faruk Sümer, Akkoyunlular, Türk Dünyası Araştırmaları, 40,(Şubat, 1986),s.1-37.

¹¹ John E. Woods, Akkoyunlular: Aşiret, Konfederasyon, İmparatorluk: 15. Yüzyıl Türk-İran Siyaseti Üzerine Bir İnceleme, Çev: Sibel Özbudun, İstanbul, 1993. Woods bu savaş ile ilgili özetle şunları yazmaktadır: “Uzun Hasan bir meydan savaşı başlatmak niyetinde değildi. O, Osmanlılar üzerine baskı yapmak istiyordu. Ancak, Fatih Sultan Mehmet Osmanlı harp stratejisini harekete geçirdi. Korunmalı konumlarının gerisindeki topçu ve piyadeler top ve arkebüz ateşi açtılar.Sonuç çok etkili oldu.Akkoyunlu birlikleri panik içinde dağılmaya başladılar. Osmanlı süvarileri buldukları alandan çıkarak bozguna uğramış Akkoyunluları tepelere kadar kovaladılar. Bunu izleyen sekiz saatlik meydan savaşında Uzun Hasan’ın kuvvetleri tam bir bozguna uğradılar. Osmanlılar yenik düşen orduyu Uzun Hasan’ın kampına kadar kovalayıp, yolda birçok kaçağı teslim aldılar (.Woods,s.198). Bireysel ön yargıları ne olursa olsun kaynakların çoğu Akkoyunluların kayıplarının fazla olduğu ve çok sayıda tutsak verdikleri konusunda hemfikirdir. Bu muharebe kırk yıl kadar sonra, dört yüz kilometre daha doğuda, Başkentteki önderlerin torunları arasında geçecek olan Çaldıran savaşının yanısıra 15 ve 16. Yüzyıllarda Merkezi İslam topraklarını kasıp kavuran teknolojik, siyasal ve toplumsal değişimlerin bir göstergesi olarak dikkatle incelenmelidir (Woods,s.199).

¹² Tarih Lise 2, Koordinatör: Kazım Yaşar Koprıman,İstanbul,2002,s.25

¹³ Ümit Bil, Azerbaycan Türkiye İlişkilerinde Tarih Faktörü, basılmamış yüksek lisans tezi, Sakarya, 2000,s.60-62.

taktiğinden ve Osmanlı Devletinin teknik üstünlüğünden söz etmemeleridir. Esas vurgulanması gereken önemli nokta da bu olmalıdır. 2002’de basılan ve bugün için ders kitabı olarak kullanılan Yaqup Mahmudlu ve arkadaşlarının kaleme aldığı “Azerbaycan Tarihi 8”¹⁴ isimli ders kitabı ise daha önce bahsettiğimiz kitaplardan farklı bir şekilde kaleme alınmıştır. Önceki kitaplardan pedagojik yönden daha farklı bir biçimde hazırlanan çalışmada bazı yenilikler de göze çarpmaktadır. Osmanlı Akkoyunlu muharebeleri ve onların genel Türk birliğine olumsuz tesirleri gibi bir konu başlığı bulunmasına rağmen, genel olarak Akkoyunlu tarafındaki bir tarihçilik anlayışının yansıtıldığı görülmektedir. Genel bir çerçeve çizilecek olursa Azerbaycan’daki önceki kitaplar ve günümüzdeki kitapların ortak noktaları Fatih Sultan Mehmet ile ilgili analizlerindeki eksikliklerdir. Büyük Türk hükümdarı Fatih Sultan Mehmet’in devlet adamlığı yönü gerektiği şekilde kitaplara yansıtılmamaktadır. Bu kitaplarda da Türkiye-Azerbaycan tarih öğretimi açısından incelenmesi gerekli bölümler bulunmaktadır.

Kitaplardaki önemli bir diğer konu da Çaldıran Savaşı ile ilgilidir. Safevi - Osmanlı ilişkileri de Türkiye ve Azerbaycan Devletlerinin tarihinde mühim yer tutmaktadır. Azerbaycan’daki bilim adamları Şah İsmail’in Türkçe konuştuğunu, bu dille şiirler yazdığını, devletin kurucusu olan insanların Kızılbaş Türkmenler olduğunu beyan ederek, Safevi Devletinin Azerbaycan’ın milli bir devleti olduğunu ifade etmektedirler. Bu bakımdan hem Safevi Devletinin hem de Şah İsmail’in Azerbaycan tarihi için çok önemli olduğunu söylemek mümkündür.¹⁵ Üstelik Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra yeni kurulan Azerbaycan Cumhuriyetinin kendine has bir tarih kurgusu oluşturmaya çalıştığı bir ortamda Safeviler ve Şah İsmail’in daha da önem kazanacağı şüphesizdir. Şah İsmail çeşitli yönleriyle Azerbaycanlıların toplumsal hafızasında önemli bir yer edinmiştir.

Şah İsmail kısa sayılabilecek bir ömrün içine çok fazla faaliyet sığdırabilen bir hükümdardır. Bütün İran’ı ve Bugünkü Kafkasya’nın bir bölümünü birleştirerek, önemli sayılabilecek bir başarı elde etmiş ve Safevi Devletini güçlü bir konuma sokmuştur.¹⁶ Bu devletin Osmanlı Türkiye’si ile ilişkileri çetin ve uzun bir dönem biçiminde geçmiştir. Bu ilişkilerin doruk noktası Çaldıran Savaşıdır. Türkiye’de halen okutulan tarih ders kitabında 1512 yılında I. Selim’in padişahlığı elde ettiği, bu sırada Şah İsmail’in propagandasını yoğunlaştırdığı,

¹⁴ Yaqup Mahmudlu, Süleyman Memmedov, Vaqif Priyev, Ekber Qocayev, Azerbaycan Tarihi 8-ci sinif üçün Derslik, Bakı-2002.

¹⁵ Azize Caferzade, “Şah İsmayıl Xetai Haqqında Düşüncelerim”, Şah İsmayıl ve Onun Dövrü Beynelhalq Konfrans, Editor: Hamlet İsxanlı, Bakı, 1997, s.30.

¹⁶ Jean Louis Bacque Grammont, Les Ottomans, Les Safevides et Leurs Voisins, İstanbul, 1987, s.72.

bunun asıl amacının Osmanlı topraklarını ele geçirmek olduğu şeklinde bir görüş bildirilmektedir. Burada mezhep anlayışından hareket edilmesinin ise izahı şu şekilde yapılmaktadır: Tarih boyunca da bu tarz hareketlerin izlerine rastlandığı belirtilmekte, ancak doğru bir teşhisle Safevi politikasını yalnızca dinsel amaçlara bağlamanın da uygun olmayacağı ifade edilmektedir.¹⁷ İki Türk hükümdarının 1514 yılında Çaldıran'da yapılan savaşı Yavuz Sultan Selim'in kazandığının vurgulanmasından sonra, olumsuz bir şekilde başlayan Osmanlı-Safevi ilişkilerinin XVII. Yüzyıl sonuna kadar bazen savaşlar, bazen de antlaşmalarla devam ettiği, bu ilişkilerde genellikle Osmanlıların başarılı olduğunu ve bölgedeki geniş topraklara sahip oldukları belirtilmektedir.

Bu dönem ile ilgili kısımlarda Osmanlı-İran ilişkilerinden söz edilmektedir. Ancak Azerbaycan kavramına bu devreler ile ilgili konular işlenirken yer vermek Türkiye'deki öğrencinin Azerbaycan'ı bir bölge olarak tanuması ve bir kavram olarak değerlendirmesi açısından yararlı olacaktır. Kitaplarda Azerbaycan'ın Türk dünyasının önemli bir merkezi ve bu bölgenin önemli bir Türk yurdu olduğu gerçeği üzerinde durulmalıdır.¹⁸ Rus tarihçiliğinin izlerinden bahsederken Çaldıran savaşı ve Safevi Devleti ile ilgili bölümlerin bir Rusça kitaptan ders kitaplarına aktarıldığını söylemiştik. Bu devrelerde Azerbaycan'daki ders kitaplarında savaşın genel çerçevesi ele alınırken Safevi Devleti gözüyle ve Osmanlı Devleti karşıtı düşüncelerin öne sürüldüğü bölümler ön plana çıkmıştır. 2002 tarihli Azerbaycan tarih ders kitaplarında ise daha gerçekçi bir anlatım tarzının takip edildiği görülmektedir. Burada savaşın genel seyri kaynaklara dayanılarak anlatılmaya çalışılmış, Azerbaycan'la ilgili bazı hususların öğrenciye aktarılmasına önem verilmiştir (Tebriqli ustaların İstanbul'a getirilmesi gibi).

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, Türkiye'deki tarih ders kitaplarında Osmanlı Devleti- Safevi Devleti arasındaki ilişkiler Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmail arasındaki mücadele olarak işlenmiş gibi görünmektedir. Bu bölümde Çaldıran Savaşı'ndan sadece iki cümle ile söz edilmiş, savaşın sonuçları da standart bir biçimde ifade edilmiştir. Burada daha önce Türkiye tarih ders kitaplarında fazla rastlanmayan bir şekilde savaşın iki Türk hükümdarı arasında cereyan ettiği belirtilmektedir ki, bu ifade önemli bir yenilik olarak kabul edilebilir.¹⁹

¹⁷ Her ne kadar. Menill, Safevi hareketinin ayırt edici özelliğinin hararetli bir dinin propagandistlik olduğunu ifade etse de farklı unsurları da gözönünde tutmak gerekmektedir. William H. Menill "Dünya Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu", Osmanlı ve Dünya, hazırlayan: Kemal Karpat, İstanbul, 2000, s.62.

¹⁸ Nesib Nesibli, "Osmanlı Sefevi Savaşları ve Azerbaycan", redaktor: Hamlet İsaханlı, Azerbaycan Tarihinin Çağdaş Problemleri, Bakı, 2000, s.230.

¹⁹ Lise 2, s.28. Çaldıran'da savaşan Osmanlı ve Safevi ordularında aynı dil konuşuluyordu. Çoğu aynı ülkenin (Anadolu) aynı bölge ve yörelerin, aynı

Hükümdarların kişilikleri ile ilgili her iki ülkenin ders kitaplarında da değerlendirmelere rastlanmamaktadır. Buna ihtiyaç olduğu inancını taşımaktayım. Böyle bir değerlendirmeyi merhum Faruk Sümer taraflardan herhangi birinin yanında olmadan da yapılabileceğini ortaya koymuştur. Faruk Sümer, Yavuz Sultan Selim'in debdebeden uzak yaşayan, cihangir bir hükümdar olduğunu belirtirken, diğer yandan da Şah İsmail'in büyük bir şahsiyet olduğunu vurgulamakta, onun teşkilatçı ve tahsilli bir hükümdar olduğunu da ifade etmektedir.²⁰ Türkiye tarih ders kitaplarında Azerbaycan ile ilgili Lise 1 konularında Azerbaycan Hanlıkları ve Safevi Hanedanı'nın Türk oluşundan dolayı Türkçeye ilgi gösterdiklerini belirten bazı bilgiler bulunuyorsa da, bunların geliştirilmesinde yarar bulunmaktadır.²¹ Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasındaki ilişkilerin tarihsel seyri içindeki diğer olayların tarih ders kitaplarına yansımaları bir başka yazıda ele alınacaktır. Azerbaycan tarih ders kitapları yazarlarının da özellikle Osmanlı Devleti ile ilgili konulara önem vermeleri ve bir cihan devleti olan Osmanlı Devletinin dayandığı temeller ve dünya tarihindeki yeri ve rolü hakkında doğru ve sağlıklı bilgileri Azerbaycan'daki Türk çocuklarına aktarmaları büyük önem taşımaktadır. Bu durum Rus etkisindeki tarih yazımından etkilenen insanlar açısından da önemlidir.

Bütün bunların ötesinde iki ülkede yaşayan Türklerin geçmişinde kültürel etkileşimin çok olduğu bölümler bulunmaktadır. Bu münasebetlerin incelenmesine özen gösterilmelidir. Bunların ötesinde özellikle bir konu çok büyük ölçüde önem taşımaktadır. Atatürk'ün Azerbaycanlı gençler tarafından iyi bir biçimde öğrenilmesi gerekmektedir. Atatürk'ün Azerbaycan Türklerine ve Azerbaycan'ın bağımsızlığına verdiği önem de bu çalışmalarda önemle vurgulanmalıdır.

3- SONUÇ

Bu örnekleri verdikten sonra, iki ülkenin de tarih ders kitaplarında Türkiye -Azerbaycan ilişkilerine daha fazla yer vermelerinin doğru olacağına

---

oymakların mensubu idiler.İsmail Aka," X. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Kadar Şilik" , Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şilik Sempozyumu, İstanbul, 1993,s.91. Şah İsmail, yarı göçebe bir Türk dünyasının onu iktidara getiren kızılbaşların sözcüsüdür. Farsçayı bilse de Türkçe düşünüp yazıyor, askeri gücü de Türk aşiretlerine dayanıyordu. (Jean- Louis Bacque Grammont," Osmanlı İmparatorluğu'nun Doruğu:Olaylar(1512-1606)", Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I, yayın Yönetmeni : Robert Mantran, çev: Server Tanilli, İstanbul, 1995, s.174.

²⁰ Faruk Sümer, Safevi Devletinin Kuruluşunda Anadolu Türklerinin Rolü, Ankara, 1976, s.41-42.

²¹ Tarih Lise 1, Koordinatör: Kazım Yaşar Koprıman,İstanbul, 2002,s.132,141.

inandığımı belirtmek istiyorum. 1994’de başlayan ve 5-9 Eylül 1994’de Türk Tarih Kurumu öncülüğünde toplanan Türk Dünyası Araştırmaları Kongresi’nde de gündeme getirilen ortak bir Türk tarihi yazılması projesi net bir sonuç ortaya çıkaramamıştır. Ortak bir tarih ders kitabı okutulması da şu anda mümkün görünmemektedir. Ancak bu çerçevede bazı hususların hızlı bir biçimde yerine getirilmesi gerekmektedir.

1-Azerbaycan ile Türkiye arasındaki kültürel ilişkilerin yoğun olması dolayısıyla bu iki devletin ilişkilerindeki kültürel boyutun da sağlıklı olarak incelenmesi zorunluluğu da bulunmaktadır.

2- İlişkilerdeki karışıklık ve mücadelelerin yanında özellikle Türkiye’deki insanlarla Azerbaycan’da yaşayan kardeşleri arasındaki tarihsel kaynaklara yansımış yardımlaşma unsurları ön plana çıkarılmalıdır. Bu konuda Azerbaycan tarih ders kitaplarında önemli bilgiler bulunuyorsa da bunların geliştirilmesinde yarar bulunmaktadır.²² Bu örneklerin ortaya konulması açısından özellikle Türkiye’deki iki çalışma tavsiye edilebilir. Bunlardan birincisi Betül Aslan’ın hazırladığı “Kardeş Kömeği ve Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi” isimli kitap, ikincisi ise Nasır Yüceer’in “I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin Azerbaycan ve Dağıstan’a Askeri ve Siyasi Yardımı” isimli makaledir.

3- Kitaplarda özellikle olayların anlatımında dil ile ilgili hususlara dikkat edilmelidir. “Düşman, karşı taraf” şeklindeki vasıflandırma hatalarından vazgeçilmelidir.

3- Kitaplar, iki tarafın da katkısının bulunduğu bir komisyonca incelenmeli ve bilgi, terim ve ifadeler yönünden kontrol edilmelidir.

4- Ders kitaplarına yansıtılacak bazı konular Türkiye ve Azerbaycan bilim adamlarınca ortaklaşa olarak kaleme alınmalıdır. Bu çerçevede Ermeni sorunun ortaya çıkışı ve gelişmesi bu türlü bir çalışmaya örnek olarak gösterilebilir.

5- Tarihsel çerçevenin içinde Türk dünyasının ortak kültürel mirası sayılan Dede Korkut, Oğuz Kağan, Köroğlu destanları ile Orhun Yazıtları ve Divân-ı Lügatî Türk ve Kutadgu Bilig isimli eserler ile ilgili bilgilere, konuları çerçevesinde hem de Türkiye , hem de Azerbaycan tarih ders kitaplarında geniş bir biçimde yer verilmelidir.

²² Tahir Qaffarov, İsak Mammadov, Xakani Mammadov, Şövkət Tağıyeva, Murad Valiyev, Şarqiyya Mammadova, Ağası Hüsaynov, Azerbaycan Tarixi XI, Bakı,2003, s.21-37.

BİBLİYOGRAFYA

- Aka, İsmail, “X. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Kadar Şilik” , Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şilik Sempozyumu, İstanbul, 1993.
- Bacque, Jean Louis Grammont, Les Ottomans, Les Safevides et Leurs Voisins, İstanbul,1987.
- Bil, Ümit, Azerbaycan Türkiye İlişkilerinde Tarih Faktörü, basılmamış yüksek lisans tezi, Sakarya, 2000.
- Caferzade, Azize “Şah İsmayıl Xetai Haqqında Düşüncelerim”, Şah İsmayıl ve Onun Dövrü Beynelhalq Konfrans , Editor: Hamlet İsaخانlı,Bakı,1997.
- Efendiye, Oktay, “ Orta asrlar Tarihinin Baz'zi Problemleri ve Onların Dersliklerde Aksi Hakkında Düşünceler”, the Conference, the Problems of Azerbaican History and Their Reflection in Modern Textbooks and Research Literature,Baku,1995
- Eliyarlı, Süleyman, Azerbaycan Tarixi, Bakı, 1996,s. 330.
- Grammont, Jean-Louis Bacque, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Doruğu: Olaylar(1512-1606)”, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I, yayın Yönetmeni : Robert Mantran, çev: Server Tanilli, İstanbul, 1995.
- İşgüven, H., Otlukbeli Meydan Muharebesi (11 Ağustos 1473), Ankara, 1986.
- Konukçu, Enver, Otlukbeli Meydan Savaşı (Ağustos 1473), Ankara, 1998.
- Koprman Kazım Yaşar , Koordinatör: Tarih Lise 1, İstanbul, 2002.
- Mahmudlu, Memmedov, Priyev, Qocayev Yaqub Süleyman Vaqif Ekber, Azerbaycan Tarihi 8-ci sinif üçün Derslik, Bakı-2002.
- Memmedov, Hüsamettin “Azerbaycan'da Basmakalıp Tarih Eğitimi ve Mücadele Yolları” , Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu isimli kitap içinde, İstanbul,1998.
- Menill William H.. “Dünya Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu”, Osmanlı ve Dünya, hazırlayan: Kemal Karpat , İstanbul, 2000.
- Nesibli, Nesib, “Osmanlı Sefevi Savaşları ve Azerbaycan”, redaktor: Hamlet İsaخانlı, Azerbaycan Tarihinin Çağdaş Problemleri, Bakı, 2000.
- Özbaran, Salih Yayına hazırlayan, Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, Buca Sempozyumu 29 Eylül-1 Ekim 1994,.;İstanbul, 1995.
- Pingel, Falk, Avrupa Evi Ders Kitaplarında 20. Yüzyıl Avrupası, çeviri: Nurettin Elhüseyni, İstanbul, 2003.
- Qaffarov- Mammadov-Tağiyeva-Valiyev-Mammadova-Hüsaynov, Tahir, İsak, Xakani Mammadov, Şövket, Murad, Şarqiyya , Ağası, Azerbaycan Tarixi XI, Bakı, 2003.

- Sümer, Faruk, Akkoyunlular, Türk Dünyası Araştırmaları, 40,(Şubat, 1986).
- Sümer, Faruk, Safevi Devletinin Kuruluşunda Anadolu Türklerinin Rolü, Ankara, 1976.
- Tarih Öğretiminde Çoğulcu ve Hoşgörülü Bir Yaklaşım Doğru, İstanbul, 2003
- Tarihin Kötüye Kullanımı, İstanbul, 2003.

Tosh ,John, Tarihin Peşinde, çev:Özden Arıkan, İstanbul,1997.

Woods, John E., Akkoyunlular: Aşiret, Konfederasyon, İmparatorluk: 15. Yüzyıl Türk- İran Siyaseti Üzerine Bir İnceleme, Çev: Sibel Özbudun, İstanbul, 1993.

ABSTRACT
SOME OBSERVATIONS ABOUT TURKEY AND AZERBAIJAN
HISTORY COURSE BOOKS

In this proceeding, it is taken in hand the reflection of a section of the relations of Turks within the limits of Turkey and Azerbaijanid Turks to the history textbooks. In this context, it is also examined that how the points of historical disagreement in the subjects would be solved within the historical textbooks by a peaceful approach.

Keywords: Turkey, Azerbaijan, Ottoman, Safawi, Textbook

ÖZET

Bu bildiriye Türkiye Türkleri ile Azerbaycan Türkleri arasındaki münasebetlerin bir kesitinin tarih ders kitaplarına yansımaları ele alınmış, bu çerçevede konulardaki tarihsel anlaşmazlık noktalarının ders kitapları içinde barışçı bir yaklaşımla nasıl incelenmesi gerektiği hususu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Azerbaycan, Osmanlı, Safevi, Ders Kitabı